

הרב שלמה אישון

תשלום נזק ממי שפיזר מסמרים ברשות הרבים

שאלה

אדם פיזר מסמרים על הכביש, וכתוצאה מכך נוקבו צמיגיהן של מכוניות רבות. האם עפ"י ההלכה יש מקום לחייבו בעלות תיקוני התקרים?

תשובה

לכאורה, עפ"י ההלכה, מפזר המסמרים פטור מלשלם על הנזק שנגרם למכוניות, משום שנזק זה שייך לאב הנזק 'בור', שעליו דרשו חז"ל: 'שור ולא אדם חמור ולא כלים', דהיינו שחופר הבור חייב במקרה שהבור גרם למותם של בעלי חיים, אך פטור במקרה שהבור גרם למותו של אדם או לשבירת כלים.¹ ואף שמכונת אינה עומדת במקומה אלא נוסעת, היא אינה נחשבת על פי ההלכה כבעל חיים אלא ככלי, כמפורש בדברי 'ערוך השלחן' ביחס לעגלה:

ודע דמניח את הכד ברה"ר יש לזה דין בור ואינו חייב על נזקי כלים לפיכך אם האדם נשא שק קמח ונתקל בהכד ונפזרה הקמח או עגלה נתקל בהכד ונשבר האופן וכיוצא בזה נזקין שלא באדם ובהמה פטור המניח מגזירת התורה שפטרה בור על כלים וכן כל מין תקלה שברה"ר יש לזה דין בור...²

אלא שיש לדון אם עדיין יש מקום לחייב את מפזר המסמרים מדין מזיק ב'גרמי', אעפ"י שמדין 'בור' אין מקום לחייב על נזקי כלים. ה'נימוקי יוסף' כתב בשם הרא"ה שאף לשיטות המחייבות ב'דינא דגרמי', אין זה אלא כאשר אדם הזיק ב'גרמי', אך לא כאשר בהמה הזיקה ב'גרמי'. הוא הביא ראיה לדבריו מכך 'שלא חייבה תורה על הכשר נזקי בהמה, כדכתיב איש בור ולא שור בור וה"ה לשאר נזקין'.³ משמע מדבריו שרואה נזק בור כ'גרמי', ומכך שהתורה לא חייבה במקרה שבו בהמה חפרה בור והבור גרם לנזק, הוא מוכיח שהתורה לא חייבה על נזק שנעשה ב'גרמי' על ידי בהמה. אך א"כ יש להקשות מדוע באמת פטור על נזקי כלים בבור, והלוא אף אם לא ניתן לחייב את החופר מדין 'בור', ניתן לחייבו מדין 'גרמי' - לסוברים ש'גרמי' חייב. ודוחק לומר שלשיטתם באמת אין צורך בדין 'בור' כדי לחייב את החופר, ומה שחידשה התורה בבור הוא רק את פטור החופר מנזק שנגרם לכלים.

על כן מסתבר שהרא"ה רצה רק להביא ראיה מדין 'בור' לכך שיש לחלק בין אדם

1. בבא קמא כח ע"ב; שו"ע, חו"מ סי' תיא סעי' א.
2. ערוך השלחן חו"מ סי' תיב סעי' א.
3. נמוקי יוסף, בבא קמא דף כא ע"א בדפי הרי"ף.

המזיק, שחייב גם על נזק ישיר וגם על נזק עקיף באמצעות יצירת אב נזק, לבין בהמה שהזיקה - שם חייב רק על נזק ישיר. וא"כ הוא הדין לגבי 'גרמי' שיש להבחין בין אדם המזיק, שחייב, לבין בהמה שהזיקה, שתהיה פטורה ב'גרמי'.⁴
ובגוף השאלה מדוע לא ניתן לחייב מדין 'גרמי' על נזקי 'בור', כבר ביאר זאת הרמב"ן בקונטרס 'דינא דגרמי', וזו לשונו:

ולכא לחיוביה מדינא דגרמי שהרי לא גרם לו נזק אלא הלה בא ונתקל בה, ולא ברי הזיקא דילמא לא מתזק ביה, שהרי הלה מדעתו בא כאן ויכול לומר לו אני לא באתי אצלך אתה הוא שבאת בגבולי אף על פי שאין אותו רשות שלו, ואלו לא חייבה התורה בור לא היינו מחייבין אותו מדינא דגרמי...

נראה שדברי הרמב"ן ניתנים להיאמר כאשר מדובר בבור שמקומו ניכר והוא אינו חוסם את הדרך כולה, אך אם מדובר במסמרים המפוזרים בכביש במקום שבו עוברות מכוניות, והם אינם ניכרים למרחוק, הרי זה 'ברי היזקא', שהרי קרוב לוודאי שהנהגים הרבים העוברים שם לא יבחינו במסמרים, ומכוניתם תינזק. א"כ מסתבר שבנסיבות אלו יש מקום לחייב את מניח המסמרים כמזיק ב'גרמי', שחייב גם על כלים. כל זה לשיטת הרמב"ן הסובר שהחיוב מדין 'גרמי' הוא מדאורייתא, אך שיטת הריצב"א בתוספות שהחיוב מדין 'גרמי' הוא מדרבנן, וזו לשונו:

ונראה לריצב"א דדינא דגרמי הוי מטעם קנס כדמוכח בירושלמי ולכך כל היזק המצוי ורגיל לבא קנסו חכמים וטעם דקנסו שלא יהא כל אחד הולך ומזיק לחבירו בעין...⁵

לשיטה זו יש מקום לחייב מדרבנן מדין 'גרמי' גם על נזקי כלים בבור, ואין ראייה מכך שהתורה פטרה על נזקים אלו שגם מדרבנן יהיה פטור. אכן הדבר אפשרי רק אם מדובר בהזק המצוי ורגיל לבוא שנעשה במזיד, שבית הדין סבור שיש מקום לקנוס בו את המזיק.⁶ לענ"ד נראה שנוקי 'בור' הם בגדר נזק שמצוי ורגיל לבוא, וע"כ אם נעשה במזיד יש מקום לחייב מדין 'גרמי' גם על נזקי כלים.⁷ נמצא א"כ שגם לשיטת הריצב"א יש מקום לחייב בנידון דידן מדין 'גרמי'. בהקשר לכך יש להוסיף שמסתבר שאף שהתורה פטרה על נזקי כלים ב'בור', זהו רק בדיני אדם, אבל איסור דאורייתא יש בנזקי כלים, ואף שבית דין אינם מחייבים אותו, חייב לשלם כדי לצאת ידי שמיים.⁸ ולמעשה בדין תורה הנוהג היום בבתי

4. כך תירץ באילת השחר, ב"ק שם.

5. תוספות, בבא בתרא כב ע"ב ד"ה זאת אומרת.

6. ר' רמ"א, לשו"ע חו"מ סי' שפו סעי' ג; ש"ך, לשו"ע שם, ס"ק כד; ערוך השלחן, חו"מ שם סעי' ; פתחי חושן, נזיקין פרק ג סעיף ב ובהערה ג שם.

7. וראיה מדברי ערוך השלחן, חו"מ סי' תי סעי' ת, שכתב שאם שלח גוי לחפור בור 'אף על גב דאין לו שליחות מ"מ כיון שעושה על פיו ומהגוי א"א לגבות נקרא הוא בעל הבור כלומר בעל הנזק והוא כאלו עשאה הוא, ועוד דלא גרע מגרמי דחייב, ומהסיפא של דברי ערוך השלחן מוכח שיש מקום לחייב אף את השולח לחפור בור על נזקי הבור מדין גרמי, וא"כ כ"ש שיש מקום לחייב מדין גרמי את חופר הבור עצמו. וכן מוכח קצת מתוספות, בבא קמא נד ע"ב ד"ה חמור דבור, מדבריהם משמע שיש מקום לחייב מדין גרמי מדרבנן על נזקי שטרות בבור. ודו"ק.

8. ר' ברכת שמואל, בבא קמא סי' ב וראיתו מהמשנה בבא מציעא קיז ע"ב: 'מי שהיה כותלו סמוך

הדין לממונות, כאשר הצדדים מקבלים עליהם את בית הדין לדין או לפשרה, יוכל בית הדין לחייב אותם מדין פשרה גם בחיובים שמדין תורה הינם רק לצאת ידי שמיים.⁹ עוד ייתכן שבנידון דידן, לפי חלק מהראשונים, יש סברה לחייב מדין 'בור' אף שמדובר על נזקי כלים. ביחס לפטור אדם וכלים שהוזקו בבור הנלמד מדרשת חז"ל: 'שור ולא אדם חמור ולא כלים', נאמר בגמרא: 'והני מילי לענין קטלא, אבל לענין נזקין - אדם חייב, וכלים פטורין'. ומבאר רש"י על אתר: 'וכלים פטורין - על נזקי כלים פטור בעל הבור דשבירתן זו היא מיתתן'.¹⁰ ויש לדון אם בכל סוג נזק הנגרם לכלי אנו נאמר 'דשבירתן זו היא מיתתן', או שמא המדובר בנזקים המוציאים את הכלי מכלל שימוש, אבל אם מדובר בנזק פעוט שבקלות ניתן לתקנו, אין זה נחשב כ'מיתתו' של הכלי, אלא כנזק של הכלי, וכשם שבעל הבור חייב על נזקי אדם, כך יהיה חייב גם על נזק מסוג כזה הנגרם לכלי.

נראה שנחלקו בעניין זה הראשונים: רש"י כתב שאם נפל חמור בבור ועליו שק מלא תבואה - חייב. ובתוספות שם תמהו עליו, שהרי התבואה כמוה ככלים שבעל הבור פטור על נזקיהם.¹¹

ביישוב דברי רש"י כתב ב'מרומי שדה' (ב"ק י ע"א):

דכמו שבמיעוט שור ולא אדם לא נתמעט אלא מיתה ולא נזיקין, ה"נ היה ראו להיות גם בכלים, אלא שבכלים א"א לומר כן דשבירתן הן מיתתן כדאי' בדף נ"ג א', משא"כ באוכלין אם נתקלקלו לגמרי באמת פטור, וכן בהבאיש מימיו. משא"כ אם נפל שק תבואה ונתלחלח וכדומה שאינו צריך אלא טיפול לרחצם, והאי טרחה מיקרי היזק שצריך לשלם...

עפ"י דבריו, נזק שנגרם בבור לדברי מאכל ואשר לא הפקיע מהם שם אוכל אלא חייב רק טיפול של רחיצה וכדו' - כמוהו כאדם הניזוק בבור, שבעל הבור חייב על נזקיו, ולא כאדם שמת בבור, שבעל הבור פטור. על כן סובר רש"י שבמקרה של שק תבואה שנפל ונרטבו החיטים וכדו' לא נאמר הפטור של 'חמור ולא כלים'.¹² יתרה מזאת, מדברי רבנו יהונתן משמע שלא רק באוכלים אלא גם בכלים ישנם מצבים שבהם אין אומרים 'שבירתן זו היא מיתתן', וזו לשונו: 'וכלים פטורים דשבירתן זו היא מיתתן ובגדי משי וארגמן טנופן נמי היינו מיתתן'.¹³ משמע מדבריו שבבגדים שאינם בגדי משי וארגמן שהתלכלכו אין אומרים 'שבירתן זו היא מיתתן', ובעל הבור יהיה חייב לשלם את הוצאות הניקוי שלהם מן הלכלוך שגרם הבור. וכן רצה לומר ב'קהילות יעקב' ביחס לכלי שנשאר שלם אך נאסר - שייתכן שאין זה נחשב מיתה, ובעל הבור יהיה חייב.¹⁴

לגינת חברו...; ואולם ר' חזון איש, ב"ק ס"ב ב ס"ק ז, שייתכן שכשפטרה התורה על נזקי כלים, פטרה גם מלצאת ידי שמיים; ומ"מ גם לשיטת החזו"א ודאי שיש איסור לכתחילה להזיק כלים בבור.

9. ר' מאמר הגרז"נ גולדברג זצ"ל שבחי הפשרה, בתוך הספר דיני בוררות - כללי הדין והפשרה, עמ' רסז.

10. בבא קמא כח ע"ב.

11. רש"י בבא קמא י ע"א ד"ה שייר טמוון; תוספות, שם ד"ה שייר טמוון.

12. מרומי שדה, בבא קמא שם, וכן הוא בחידושי ר' נחום ב"ק שם, ובשו"ת ארץ צבי, ב"ק שם.

13. שיטה מקובצת, בבא קמא כח ע"ב בשם רבנו יהונתן.

14. קהילות יעקב, ב"ק ס"ד; אך עיי"ש שהוסיף וכל זה לפלפולא אבל לקושטא דמלתא רחוק שהרמב"ן

על פי זה היה מקום לומר שתקר במכונות, היות שנחשב תקלה פעוטה ומצויה שניתן לתקנה בנקל, אינו מחשיב את המכונות כולה כמי ש'מתה', אלא כניזוקה בלבד, ושמה על כך יש מקום לחייב גם בבור. וצ"ע.¹⁵

כל זה לשיטת רבנו יהונתן ב'שיטה מקובצת'. לעומת זאת בדברי הר"מ מסרקסטה המובא שם, מפורש שבעל הבור פטור מכל סוגי נזק שנגרם לכלים - גם כזה שאינו נחשב כ'מיתה', וכך הוא כותב:

וכתב הרב מסרקסטה וז"ל: וכלים נמי שנשברו בבור פטור ששבירתן זו היא מיתתן אפילו אם נפחתו שם ולא נאבדו כגון שנפלו שם כלי מתכות אית לן למימר דלא מחייב נמי בנזקיהן דמנזקין הוא דאמעטו כלים מבור דמיתה לא שכיחא בכלים שהרי השברים ראויין הן למלאכה כל דהו הילכך ודאי משבירתן הוא דמעטינהו קרא.¹⁶

הר"מ מסרקסטה מבאר את פטור נזקי כלים בבור באופן הפוך מרש"י: לא שכל שבר שנגרם לכלי כמוהו כמיתה, אלא להפך - בכלי כמעט לא שייכת 'מיתה', שהרי אין זה מצוי שלא יישאר שבר שיהיה ראוי למשהו. על כן לא ניתן לומר שהפטור של נזקי כלים בבור נאמר רק ב'מיתה', ועל כורחך שנאמר בכל סוגי הנזק שנגרם לכלי. מסתבר שכך היא דעתם של תוספות שהבאנו לעיל, אשר חולקים על רש"י בעניין שק תבואה שנפל לבור ונתטנפו החיטים.

סיכום

באופן עקרוני מי שפיזר מסמרים בכביש ואלו גרמו לתקרים במכונות, נחשב מזיק באמצעות אב נזק 'בור' ופטור על הנזק שנגרם למכונות, בהתאם לדרשת חז"ל הפוטר על נזקי כלים בבור.

עם זאת, כאשר מדובר בפעולה שנעשתה מתוך כוונה להזיק ובאופן שהסבירות לנזק היא גבוהה, יש מקום לחייב את המפזר מדין 'גרמי'.

בתי הדין לממונות נוהגים להחתיים את הצדדים על שטר בורות שבו הם מקבלים את סמכות בית הדין בין לדין ובין לפשרה. במצב כזה יוכל בית הדין לחייב את מפזר המסמרים על הנזק שנגרם למכונות, גם אם נזק זה נחשב כ'גרמא' בלבד.

¹⁵ ז"ל נתכוין לזה. וכן הועלתה סברה זו ע"י הרב נפתלי נוסבוים, בנוגע לאילן שנפל לחצר, שמסתבר שבקרקע לא שייך 'שבירתן' זוהי מיתתן, וא"כ לא נתמעט מ'חמור ולא כלים' (עץ סרק שנפל לשדה, על מי הוצאות הפינוי, הרב נפתלי נוסבוים, קרנות צד"ק, תשנ"ב, תעב-תעז).

¹⁶ אכן קשה לסמוך על סברה זו בלבד למעשה, משום שמה שמצאנו במפרשים שהוגדר כ'נזק' ולא כ'מיתה' התייחס לפגיעה חיצונית בכלי כגון לכלוך, או איסור הלכתי, אך כאן מדובר בפגיעה פיזית בגוף המכונות, המשביתה אותה מתפקוד כמכונות, ויש בהחלט מקום לראות זאת כ'מיתה' של המכונות, אף שמדובר בפגיעה קלה.

¹⁶ שיטה מקובצת, שם בשם הרב מסרקסטה.